

Herczeg Ferenc. Szerkesztette: *Kornis Gyula.* Bp., 1943. (Új Idők Irodalmi Intézet.) 4°. 370 l.

Ez a gyönyörűen kiállított díszmű Herczeg Ferenc nyolevanadik születésnapja alkalmából készült 1943-ban. Vitéz nagybányai Horthy Miklós Magyarország Kormányzójának sajátkezű köszöntése ékesíti. Valóban a kiadó, amely első, legrégibb és legfelsőbb szerzőjéhez több mint felszázadon át a Herczeg Ferencet erkölcsi és anyagi szempontból egyként megillető állhatatossággal ragaszkodott: most az írófejedelem országos ünnepeltése napjaiban e páratlan műben állított emléket az egész világirodalomban egyedülálló jelenségnek, író és kiadó több mint félévszázados, soha meg nem zavart együttműködésének. Szellemi és irodalmi életünk kiváló munkásai, *Kornis Gyula* léleklátó irányítása mellett jellemzik Herczeg Ferenc sokágú munkásságát, s a kötet végén új rendszerű nagy és teljességre igyekvő bibliográfia számol be egy hatvanesztendősi diadalmas írói pálya alkotásairól, irodalmáról, és idegen nyelvekre fordításáról. Filológiai szempontból ez a bibliográfia eseménye tudományos életünknek (255—367. l.) és a világirodalomban is párját ritkítja.¹

Maga a szerkesztő, aki már egy nagy tanulmányban jellemezte Herczeg Ferenc egész írói oeuvre-jét, bevezetésül a költő életművéről írt mintaszzerű rövid tanulmányt. Szerencsés szerkesztői érzékkel ugyanó a költő hatalmas és egy ember számára szinte beláthatatlan dominiumát felparcellázta, s a novellistáról *Schöpflin Aladár*, a társadalmi regényíróról *Tóth László*, a történelmi regényíróról *Brisits Frigyes*, a színműíróról *Voinovich Géza*, a tanulmányíróról *Márai Sándor*, a meseíróról *Szabó Lőrinc*, az állhatatos lélekről „Sola constantia constans” címmel *Cs. Szabó László*, a publicistáról *Bethlen István gróf*, a Tudományos Akadémiával való kapcsolatairól *Balogh Jenő*, a Kisfaludy Társaság életében való szerepéről *Kékly Lajos*, a Petőfistáról *Gáspár Jenő*, a színészekről Herczeg-szerepekben *Csathó Kálmán*, életbölcességéről *Halasy-Nagy József*, kritikusaíróiról *Galamb Sándor*, és „H. F. és az állatok” címmel *Fekete István* írt a kötetbe. E tanulmányok még az eddigi terjedelmes és hatalmas Herczeg-irodalom mellett is jelentősek, érdekesek és új anyagot nyújtanak. Izléses hódolat, tárgyi ismeret, írói készség száll az olvasó felé e sorok közül. A dolog természetéből adódó ellentmondások, ismétlések alig zavarják meg az olvasó élvezetét. Hang, terjedelem tekintetében is alig látunk az efféle gyűjtőmunkában szinte elkérülhetetlen kilengést. Apróbb korrekciók a bíráló részéről csak a mű megbecsülésének, odaadó olvasásának tünetei óhajtanának lenni.

Herczeg Ferenc első, nyomtatásban megjelent novellája nem *A daruvári híd*, hanem a *Sphinx* (megj. 1886. febr. 25., 1. folyóiratunk „Herczeg Ferenc pályakozdása” c. cikkét, 1928. 33—34. l.), Mikszáthnak nincs „Kedves atyafiak” c. könyve, hanem Tót atyafiak annak a helyes címe. Az egyik cikk kétszer is elmondja, hogy Mikszáth férfiakkal való, masculin író volt, ez a tétel egyszer elmondva is túlzás; ugyanítt azt olvassuk, hogy „H. felkap egy alakot, egy

¹ Klny. is megjelent: Bibliográfiai Füzetek, 5. sz.

élethelyzetet, lehetőleg furcsát, különlegesen, tipikusat". (30 l.) Ami különleges, az nem tipikus. Előbb a Gyurkovics lányok jelent meg, s csak rá három évvel a Gyurkovics fiúk. Tehát az előbbi nem lehet az utóbbinak pendant-ja. (34. l.) H. F. kritikusaik sorából kimaradt az egyetlen, ifjúságnak szóló Herczeg-könyv, amely egyébként, mint ünnepi kiadvány, a nagy író kiadójánál jelent meg Herczeg negyvenéves írói jubileuma alkalmából.

E szövegek után 82 fényképlap következik, az író egész életének, sikereinek emlékei. Szinte a kötetből hiányzó *életrajz* adatai, elevevnednek meg e lapokon: születéshelye, szülőháza, származása, szülei, testvérei, arcképek, házak, oklevelek, irások, egy szép Herczeg Ferenc-múzeum, egy diadalmas élet megható és művelődéstörténeti szempontból is jelentős emlékei.

A képek után következik *Fitz József* könyvészete, melynek jelentőségére már utaltunk. Ez a páratlan bibliográfia négy csoportba osztva közli az anyagot: 1. Mit írt Herczeg Ferenc? 2. Kik írtak Herczeg Ferencről? 3. Herczeg Ferenc művei fordításokban. 4. Függelék. (Film, bibliográfia, névalakjai, jelzései, arcképei.) Teljessége vagy esetleges hiányai csak az irodalmi használat során fognak kiderülni. Hogy ehhez is kapcsoljunk a megbecsülésből fakadó néhány bíráló szót: kívánatosnak tartanók, ha elhagyva az eddigi, Pintér Jenő műveiben is zavaró módot, az íróról szóló irodalomnál *külön* csoportosítanók az *önállóan* megjelent munkákat, könyveket, hogy ne kerüljenek az időrendi, mellérendelt felsorolásba nagy, esetleg alapvető művek egysorba nyúl farknyi cikkekkel. A novellák ábécé-rendes felsorolása első megjelenésükkel, valamint a tárgyi csoportosítások valóságos cseményei a magyar szépirodalmi könyvészet történetének, az egész mű pedig egy nagy író megbecsülésének, ünneplésének el nem múlt emléke. r.

Nagy Ernő: *Werbőczy és a felvilágosodás*. Szeged, 1941. (Palaestra Calasactioniana, 35. sz.)

Csak most került kezünkbe ez az 1941-ben megjelent doktori értekezés: haboztunk is, kitérjünk-e így elkésve a bírálótára, de végre az a megmondolás győzött bennünk, hogy az általános tanulság kedvéért nem szabad mellőznünk a megemlékezést erről a tanulmányról.

A doktori értekezések annak bizonyosságául szolgálnak, hogy a jelölt ismeri szakja tudományos irodalmát és a maga tudományágának művelésében valami önálló kutatómunkára is képes.

Nagy Ernő dolgozata meglehetősen nagy igénnyel, legalább is az igény színeivel készült. Értekezésének célját így jelöli meg: „Rámutatni azokra az érintkező, de főként ütköző pontokra, melyeket a középkori világnézés szellemében fejlődő politikai, társadalmi, vallási és kulturális berendezkedésünk a felvilágosodás történetforinálaló ereje következtében felmutat.” Ez a célkitűzés azt követelte volna, hogy alaposan körülnézzem a XVIII. század végének magyar irodalmában és regisztráljam a magyarság állásfoglalását a Werbőczy-féle államszemlélet hitvallásával szemben. Amde már a bevezetésben siet korlátokat emelni munkaterületében: kirekeszti azokat az írókat, akik „túlnőve a korszakon, megáldomták az új-magyarság születését”, ilyenekül jelezve Bessenyeit, Kazinczyt és Széchenyit. Egyebekben viszont arról tesz bizonyosságot, hogy nem magát a kor irodalmát, hanem annak a Ballagi, Concha és Eckhardt könyvében bemutatott képét figyelte és dolgozta fel.

Mindjárt a felvilágosodás eszméinek hazai jelentkezésénél megelőzszik azzal, hogy utal a külföldet látogató magyar deákokra és a piarista iskolákra. Amott egyáltalán senkit sem említ meg; mélységesen hallgat a magyar protestáns iskolák állásfoglalásáról a modern, természettudományos filozófiai tanítás dolgában, a tudománynak e téren való felvilágosodását egyszerűen a piarista iskolák, Corsini és Cörver tevékenységének rovására írván; nem is vesz tudomást a cartesianus filozófiának megerősüléséről a protestáns iskolákban, nem is jut el hozzá a Töke Istvánéhoz hasonló megállapítás: „Physica est ea scientia, quae remedii loco adhibenda est.“ (Philosophia in ill. Coll. Ref. Albanó-Enyedienzi restaurata, 1726.) — De a piaristák tevékenységét sem ismeri — piarista létére — közelebről; mert a Werbőczy-államszemlélet korbéli megítélési közül olyan fontos piarista írásokról sincs tudomása, mint Cörver műve (Politique Chrétienne, 1770.), vagy Eleutherii Pannonii Mirabilia fata, 1791. és ugyanannak: Leopoldus II. in Campo Rákos, 1790. Pedig ez a két utóbbi a Werbőczy-becsülő magyar reformpolitikának nagyon jelentős terméke.

Csupán Ballagiból ismeri a kor röpirat-termését, de elméleti munkáit is; Grossingnak pl. sem Jus publicum Hungariae-jéről, sem Animadversiones c. munkájáról nem tud. Nem jutott tudomására, hogy a századvég szépirodalmi termése milyen szerepet töltött be a Werbőczy-elmélet kritikájában. A kor államutópai közül egyet nem ismer, sem Hallónak boldog estvését (1788), sem Öri Fülep Uzongját (1792), sem Wesselényi Farkas Cyrus nyugodalmát (1778), sth.

A szépirodalom eszmei regisztrálása teljesen felületes. Nem jut el tehát Orezy Lőrinc gondolkozásának megvilágításához, de észre sem veszi Szaitz Lóó werbőcianus röpiratait. Nem látta meg Gvadányi állásfoglalását az Országgyűlés leírásában, de éppoly kevésbé Verseghy Anyai szózatját. A kor írói közül csak Kisfaludy Sándor, Berzsenyi Dániel, Katona József és Kölcsey Ferenc állásfoglalásának bemutatása kerül tolla alá, azt a hitet keltvén, mintha eredetileg csak e négy író illetén megvilágítása lett volna a célja, az értekezés többi része, tehát a nagyobb fele ennek a mának csupán a keretétül készült volna, és éppen ez az, ami bírálatunk általános jellegű megállapítását kimondatja: legyen a doktori értekezés címe valóban annak a megmutatása, amit az értekezés ad, ne ígérjen többet; de még kevésbbé ígérkössen valamiféle bevezetés célkitűzése a valóságnál több munkát és tudományos eredményt!

Szombathy Zoltán.

Bayer József: Déryné. — Déryné levelei. Bp., 1944. (Bibliotheca.) 200 l., 5 mell. Madách Könyvtár 15. szám.

A kötet első felében Bayer Józsefnek, a magyar dráma- és színésztörténet jeles kutatójának eddig kiadatlan tanulmányát olvashatjuk Déryné Széppataki Rózáról, a második részben pedig első nagy énekes színésznőnk valamennyi — mindössze 36 — fennmaradt levelét meg néhány jelentéktelen üzenetét. A kétféle, közvetett és közvetlen forrásanyag nagyon szerencsésen egészíti ki egymást.

Amikor Bayer tanulmánya készült (1900 körül), a lélektani elemzés és a szellemtörténeti értelmezés kifinomult eszközei még ismeretlenek voltak. A virágkorát élő pozitivistá kutatómódszer nem kedvezett az essay-formájú történeti

életképnek, s bizony Bayer ezínészportréja is meglehetősen száraz és művésziotlen. Bayer igen szorgalmas, lelkiismeretes és képzett filológus volt, előadásából hiányzik azonban a megelevenítő erő, a lényegot kiemelő árnyalás. A krónikás részleteket lelkes elmélkedések és ma már közhelyeknek ható méítatások hidalják át, s ebben az egyvelegben Déryné életének és egyéniségének nem egy fontos részlete homályban marad.

Részben ezt a hiányt pótolják a levelek. A művész öntudatos emelkedettségének ugyan alig találjuk nyomát, de egy őszinte, becsületes, jó lélek harmónikus képe bontakozik ki belőlük. A kortársak feljegyezték Dérynről, hogy egyéniségéből valami ellenállhatatlan bűbáj áradt, s ez a varázs mintha még a nyomorral és betegséggel küzködő matróna soraiban is ott bújkálna. Megható, egyben nagyon jellemző, ahogy életerejének utolsó fellobbanásával élet papírra vetni művelődéstörténetileg annyira jelentős pályafutásának emlékeit, úri tartózkodással, önkéntelen szemérmetséggel csak félig lebbentvén fel a fátylat a regényes és intímabb vonatkozású részletekről.

Bayer tanulmánya bővezetőül készült Déryné naplójának szövegkiadására elé, de úgylátszik terjedelme miatt nem került kiadásra. Most fedezte fel Kozocsa Sándor a kéziratot a hagyatékban, ő engedte át — az örökösök beleegyezésével — a Madách Könyvtár részére. A kötetet *Staud Géza* rendezte sajtó alá; az előszón kívül magyarázó jegyzetekkel és pontos bibliográfival egészítette ki a szöveget. Megjegyzendő azonban, hogy ebben a szövegrészletben: „Most ritka közöttünk az olyan, ki a *Béts Karinthiai kapu* remek előadásokat ne csodálta volna...” (36. l.), nem valami ismeretlen drámára, hanem a Kärntnertheater-re, a Wiener Staatsoper ösére esik célzás. rtr.

A pannonhalmi főapátsági Szent Gellért Főiskola évkönyve az 1942/43-i tanévre. Pannonhalma, 1943. Új folyam 3. sz., 460 l.

A hatalmas kötet anyagából, amelyet *Kelemen Krizosztom* főapátságának tizesztendő jubileumára adott ki a Főiskola, bennünket közelebről Karsai Géza *Középkori vízkerezzti játékok* (7—312. l.) és Radó Polikárp *Nyomatott liturgikus könyveink kézírásos bejegyzései* (313—429. l.) c. nagyszabású tanulmánya érint. Karsai a zágrábi érseki könyvtár *MR. 165.* jelzetű kódexben olvasható ú. n. *győri Tractus Stellae* kapcsán széleskörű műfajttörténeti vizsgálatának eredményeit tárja élénk. Vizsgálódása során az összes szövegváltozatok ismertetésével derít fényt a középkori vallásos színjátzás e francia földön sarjadt műfajának, a latin vízkerezzti játéknak, hazai emlékére. A kéziratot *Hartvick-Arduin* győri püspök. részére valószínűleg a *pannonhalmi kódextróiskolában* készítették a XI. század utolsó évtizedében. Nagy érdeklődéssel várjuk Karsai idevonatkozó, ígért bizonyítékait. A tanulmány egyébként az újkori drámairásnak az antik drámai hagyományoktól független elemeit kutatja fel: az istentisztelet rendjébe illesztett, vagy azzal párhuzamos templomi játékot (oktató és épületes szertartást), amely végeredményben nem egy népi játékgyakorlat megindítója és fejlesztője lett (pl. betlehemezés).

Középkori szövegeink vizsgálata tehát nemcsak egyháztörténeti érdekességű, — számtalan mondanivalója az irodalomtörténet számára is. U. i. az az irodalomtörténet, amelyik számol azzal a *ténnyel*, hogy a középkori irodalom elsősorban és mindenkifelett *vallásos* jellegű, méltányolja és méltányolnia is kell e szövegeknek irodalmi műveltségünkre gyakorolt tagadhatatlan hatását.

A Karsai és Radó-féle adatok bizonyítékai után kétségteljesen, hogy mily nagy mértékben vett részt a *közönség* e szövegek létrejöttében, alakulásában. Radó értekezését olvasva, tanúi vagyunk annak, miként töri át az elevenebb *kézírtos irodalom* a *nyomtatott szöveg* látszólagos merevségét is! Hatalmas irodalmi gyakorlatot fejlesztett ki ekként az *élet*, egyszersmind tanulságul az emberiség azon áhítatos korszakából, amelynek Istenközelsége ma is oly megragadó, s amelyre csak a tulatlanság, meg a rosszakarát sütötte rá az egyébként is értelmetlen bélyeget: „sötét középkor“.

Radó igen értékes és érdekes tanulmánya sokszor kiegészíti és helyreigazítja az Országos Széchényi Könyvtár *Missalia Hungarica* (Bp., 1938.) c. kiadványának hiányait és félreértéseit. Mindkét tanulmány, Karsai és Radóé. tökéletes tárgyismeretről, kitűnő és széleskörű tájékozottságról és gondos módszerességről tanúskodik, s így valóban gazdag nyeresége szaktudományunknak.

Csery-Cläuser Mihály.

Vajthó László: Halhatatlan magyar irodalom. Bp., [1941.] Kir. Magy. Egyetemi ny. 318 l.

Irodalomtudományunknak érdekes egyénisége Vajthó László: arra emlékeztet, akit ő esztétikusaink között a legtöbbre becsül, Riedl Frigyesre. Rá is illik, amit Riedlről mond: „Gyermeki lényében, ebben az annyira egyéni közvetlenségű szellemben minden politikai szempont hiányzik.“ Vajthó is „egészen a műélvezésnek adja át magát,“ s „legsúlyosabb ellenszenvét is tövis nélkül, szelleme derűjében érezteti.“ Eppúgy, nem irodalomtörténeti babérokra törekszik, mint mestere, hanem szubjektív vallomásokot, egy, az irodalmunkat izigveríg ismerő tudós reflexióit akarja adni sokat vitatott könyvében.

Vajthó mélyeséges alázattal, a szentélybe lépő saruoldozásával vezeti be a művelt közönséget irodalmunk halhatatlanjainak panteonjába. Mindenki kedves neki, aki valaha is tollat forgatott a magyar érzés és gondolat kifejezésére, de szubjektívitásából érthető, ha vannak kedvencei. Szezei Molnár Albert, Bessenyei, Arany és Ady mintegy a pillérei e munkának: rájuk épít, őket hívja tanúul, bizonyásgtevőül. Mindig melegen zengő hangja legjobban mégis akkor forrósodik át, amikor Aranyhoz ér. Benne látja a gondolat és forma harmoniájának kiteljesedését: szinte vallomásszerűen tesz hitet a Mester mellett. Ezekután érthető, ha neki több helyet juttat, mint Vörösmarty-nak és Petőfinek együttvéve. Még így sem érezzük a kötetet egyenetlennek, vagy éppen aránytalanának, s csupán ószintén sajnáljuk, hogy nem ismerhetjük meg közelebről a két Kisfaludyt, Katonát, s magát Madáchot is, sajnáljuk, hogy Csikynek, Rákosinak csak egy-egy sor jutott, — hogy csak néhány esetre hivatkozzunk és az említetleneket mi se említsük.

Ami a könyvet különösen vonzóvá teszi, az stílusa. Franciásan finom nyelv ez: telve megvilágító ellentétekkel, rávezető gondolatritmusokkal, gondolkodásra, megállásra készítő képekkel. Sok hasonlatát, képét külön-külön ismerjük, Vajthótól csokorba fűzve mégis megkap és felejthetetlenül belénk-vésődik. Ilyen Petőfi, Vörösmarty, Arany triász, mint a fiatalság, férfikor, öregség megismerésítői, — Kossuth, Széchenyi, Deák egyéniségének tükörképei.

Közönségét a saját nézetére akarja fordítani, s ezt nemcsak finoman, ötvözött gondolataival és az azokhoz símuló nyelvvél éri el, de jól megválogatott szemléleti anyagával is. Vörösmarty ez ismert sorában:

Kinek virág kell, nem hord rózsaberket,

ő a *hord* szó helyett *kér*-t használ. Valószínűleg egyike az észrevétlenül maradt sajtóhibáknak.

Irodalmunk és íróink elemzését a klasszikus, a nyugateurópai és a magyaros verselésről szóló tanulmányok követik. Régi mulasztás pótlása: nagyközönségünk éppen a poétika elemivel nincs tisztában. Vajthó könyvét olvasásra ajánlott művek felsorolása fejezi be. Azt hisszük e könyv értékét nemcsak a nagyközönség érdeklődése, és a diákság haszna jelenti, de a szakemberek is sokat tanulhatnak a szerző egyéni megérzéseiből és meglátásaiból.

Berczik Árpád.

A magyar piarista rendtartomány története. Írták: *Balanyi György, Bíró Imre, Bíró Vencel és Tomek Vince.* Bp., 1943. Kiadja a Magyar Kegyes-tanítórend. 376 + 1 térk.

A mű címe után ítélve, mint rendtörténeti munka, elsősorban egyháztörténeti érdekű. A piaristák azonban a magyar szellemiségnek valóban számottevő tényezői s így mi sem mehetünk el szó nélkül hazai letelepedésük háromszázados jubileumára kiadott pompás kötetük mellett. Irodalmunk és annak története sok jelesét köszönheti a Róndnek, akár Dugonics, Révai, Sinay, Endrődy, Benyák s követőik hosszú sorára gondolunk. De a magyar művelődés utolsó három századának megannyi problémája s nem egynek sikeres megoldása, illetve megoldási kezdeménye is a Rend iskoláihoz és intézményeihez fűződik. (Pl. az anyanyelv, a hazai föld és történet oktatása; az ú. n. reáliák tanítására a szenci Collegium oeconomicum már 1763-ban vagy a szociális feszültség' enyhítése a falusi gyermekek iskolázásának megvalósításával a Szent Alapító szellemében stb.) A nagy távlatokat és apróbb részleteket gondosan arányító munka módszerességében is igen tanulságos. Okfejtő modor, szerénység és öntudat, vonzó előadás mind olyan érdem, ami egyszerűsmind rendi tulajdon. A munka nagyrészt *Balanyi György* vállalta, s így az elismerés méltán őt illeti elsősorban. De nem kevesebb nehézséggel küzdött meg részint a tárgy időbeli közelsége, részint annak kínos emlékei miatt *Bíró Imre, Bíró Vencel* és *Tomek Vince*. Bíró Imre a forradalmak és a restauráció koráról számol be, Bíró Vencel az erdélyi rendházak román impérium alatti nehéz napjait eleveníti fel. Tomek Vince a legújabb alapítást, a szabadkai piarista gimnáziumot ismerteti.

—ry.

Iványi Béla: Pázmány Péter kiadatlan levelei. (Körömdi Füzetek 3. szám.) — Pázmány Péter kilépése a Jézus Társaságból. Körömdi, 1943. Rába-vidék-ny. 48 l. és 24 l.

Mindkét közlés igen érdekes és figyelemreméltó Pázmány egyéniségének jobb megismerését tekintve. Az első kilenc magyar és három latin nyelvű levelet teszi közzé a körömdi, illetőleg a keszthelyi hercegi levéltárból. Pázmány az előbbieket *Batthyány* Ferenchez és Adámhoz, egyet közülök Batthyány

Ferenc özvegyéhez, *Poppel* Évához intézett. Tartalmuk szerint politikai, részint a Batthyány-család ügyes-bajos dolgaira vonatkozik. Az utolsóban az Adám gróf udvarába törekvő biharmegyei *Naddnyi* Istvánt ajánlja. A latin nyelvűek diplomáciatörténeti érdekességük, illetve a Pázmány és a gróf Eszterházy Miklós nádor közti politikai ellentéthez szolgálnak adalékkul. A másik közlés tisztázza Pázmánynak a Jézus Társaságból történt kilépésének némely körülményeit *Szittyai Dénes*nek a Társaság hollandiai *exaeteni* levéltárában végzett kutatásai nyomán. Világos ezekből, hogy *nem* a Társaság, hanem egy ember — felejtjük el a nevét —, valószínűleg irigységből sugallt mesterkedései okoztak Pázmánynak „bizonyos nehézséget“. Mindkét közlemény egyébként fényes bizonyította Pázmány emberi nagyságának és izzó magyarságának.

Cs. C. M.

A kassai püspöki könyvtár kódexei és ősnymtatványai. Összeállította: *P. Fehér Mátys* O. P. Kassa, 1943. (Szent Erzsébet-ny.) 80 l.

A „Bevezetőül“ írtakban *Madarász István* püspök tollából iktatjuk ide e sorokat: „Kassa hazatérésének ötödik fordulóján, amely Rákóczi városának történelmi küldetését és mai szerepét, vállalkozó szellemét állítja ország és világ elé, azzal a szándékkal bocsátom útjára a kassai püspöki könyvtár kódexeihez és ősnymtatványainak újabb katalógusát, hogy az érdeklődők számára hozzáférhetővé tegyem ezen szellemi kincseket és ezzel is dokumentáljam Kassa város multjában gyökerező szellemi erejét és jövőbe vetett törhetetlen hitét.“ Nemzeti művelődésünk emlékeinek lelkes kutatói nagy hálával fogadják a tudományszerető püspök bőkezűségét, amellyel lehetővé tette, hogy az 1891-ben *Récsey Viktortól* közzétett hasonló katalógus helyett egy korszerű nyomán tájékozódhatnak a kassai püspöki és plébániai könyvtár jeles darabjairól. A 131 ősnymtatvány (1526-ig véve fel megjelenésük időpontját!) és az 57 RMK-könyv nemcsak a bibliográfus, hanem — kiváltképp a 65 kézirat — a művelődéstörténet különböző ágában dolgozó kutatók érdeklődésére tart számot. Az irodalomtörténet a kéziratok közül följegyzi *Bessenyei* „A Természet Világa“ c. műve egy részének másolatát, *Szirmay Antal* két gyűjteményét (I. *Collectiones de Hungaria Collect.* 1782.; II. *Castis omnia casta*, azaz pajkos, de furtsa gondolatok, mellyeknek kár volna ell veszni azért is Megtartás végett által adattak... 1809) és a XVIII. sz. a, említett *Miscellanea* kötetet, amelyben a Budáról a Szepességbe utazó *Molnár B. János* kanonok útleírását találjuk 1784-ből. A RMK.-könyvek között egy unikum is felbukkan, a Sárospatakon 1658-ban megjelent *Medgyesi Pál*: Győzködő hit a Testen... c. munkája. A könnyen áttekinthető katalógus *P. Fehér* szorgalmas munkáját dicséri.

Cs. C. M.

Szénási Etelka: Természetleírás líráinkban Kisfaludy Sándortól — **Ady Endréig.** Debrecen (1941), Városi-ny. (Magyar Irodalmi Dolgozatok A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Szemináriumából.) 85 (3) l.

Bergson, Freud, Heidegger, Jaspers, Kretschmer nevével találkozunk e debreceni disszertáció előszavában. A célja tanulmányának — ugyancsak az előszó szerint — megmutatni „költőink természetábrázolásának sajátosságait

és szépségeit". Dehát mi más feladata is lehet bármilyen irodalomtörténeti disciplínának, mint a költészet szépségeit megmutatni? De van-e ennél nehezebb feladat? Szénási Etelka valóban nagy felkészültséggel fogott munkához, kétségteljesen ismeri az előljáróban felemlített filozófusok, pszichológusok, szellemtörténészek és földrajztudósok munkásságát, alaposan ismeri a XIX. század költőit, van világirodalmi tájékozottsága, tanulmányozta a nagy költőinkről szóló régebbi és különösen újabb irodalmat, felhasználta a természettérzékéről, tájszemléletről, irodalom-földrajzi szempontokról szóló munkákat (bár helyenkint jobban kihasználhatta volna egyiket-másikat, utalással együtt. 'Miért nem említi Pados Ottokár: *Vörösmarty természetszemlélete* c. művét [Bp., 1938]?), tudja élvezni a versek szépségét: ennyi valóban elegendő, hogy egy középszerű doktori értekezés elkészüljön. A mű középszerűsége tehát nem írójának készületlenségén vagy módszertelenségén múlik, hanem a pszichológiai-filozófiai alapvetés tisztulatlanságán és a feladat igen-igen nagy nehézségein. Egy-egy fejezet az író jellemzésével kezdődik: ezekben a jellemzésekben igyekszik lelkialkaltára, hajlamaira, eszményeire rámutatni, azonban nem saját kutatásai alapján, hanem mások irodalomtörténeti, tanulmányai nyomán. Ez a bevezetés már a költő természetértékéhez is nyújt szempontokat, igyekszik az író és a természet viszonyát tömören, jelszószzerűen meghatározni. Végül az idézetek következnek, igen gyakran rendkívül találó megjegyzésekkel, sokszor azonban csak lelkes, de nem túlságosan mély méltatásokkal. Szívosebben láttuk volna azon az úton, melyre Horváth János mutatott példát: alázatos verselemzésekben keresztül mondani valami lényegeset nagy költőink természetértékéről és természettől ihletett verseik szépségéről. s.

Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1939. év. (Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 1940. 20 l.)

A trianoni béke által elszakított országrészek közül először Erdélyben indult meg a szellemi élet. Ennek nemcsak az volt az oka, hogy az elszakított országrészek közül Erdélyben élt a legtöbb magyar, hanem az is, hogy Erdélyben már a trianoni béke előtt is voltak olyan szellemi gócpontok (Kolozsvár stb.) és intézmények (Erdélyi Múzeum Egyesület stb.), amelyek Budapesttől függetlenül önálló szellemi életet éltek. Ez az önállóság az elszakítás után még jobban kidomborodott. Az elszakított magyarság, amely államalkotó népből egyik napról a másikra kisebbséggé degradálódott, a szellem várába vonult vissza, hogy átvészelhessen a súlyos esztendőket. Rövid aléltóság után megszületett az erdélyi irodalom, amely nemcsak a szépirodalomban hozott létre az egész magyar irodalom szempontjából jelentős alkotásokat, hanem a tudományos irodalom terén sem akart elmaradni. Itt jutott azután komoly feladat a bibliográfiának is, amely évről-évre számbavéve a magyar irodalom termékeit, teljes áttekintést nyújtott az erdélyi magyarság szellemi életéről.

A romániai magyar irodalom bibliográfiai munkálatait György Lajos indította meg „Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája 1919—1924” című munkájával. 1924-től már évenként jelentek meg a beszámolók. Az 1925. év munkásságát ugyancsak György Lajos foglalta össze, 1926-tól 1933-ig Ferenczi Miklós, 1933-tól kezdve pedig Valentiny Antal adtak bibliográ-

fiai összefoglalást. Ezek a bibliográfiai füzetek 1935-től már nemcsak az Erdélyben, hanem az egész Romániában megjelent magyar munkákat számba vették, nagyon helyesen, hiszen az Erdélyen kívül, Románia egyéb részeiben élő magyarság sem mondott le a betű fegyveréről.

Valentiny jelen kis füzete az 1939. év szellemi termését ismerteti. 247 munka bibliográfiai leírását adja, amely az egész magyar könyvtermeléshez viszonyítva kis szám ugyan, de az adott körülmények között mégis csak szép teljesítmény. Legnagyobb százalékkal a tudományos és ismeretterjesztő munkák szerepelnek (31·2%), utána a szépirodalom (18·2%), vallásos irodalom (14·6%), majd az időszaki irodalom (14·2%) jönnek. Jelentős helyet foglalnak el a tankönyvek is (13·8%). A megjelenés helyét tekintve Kolozsvár vezet (169 könyv), utána Nagyvárad (20), Temesvár (11), Arad (8) stb. következnek.

Valentiny fenti munkája Erdély egy részének visszatértével csak nyert jelentőségében. Nagy és szinte pótolhatatlan veszteség, hogy a Felvidéken és a Vajdaságban nem akadt hasonló vállalkozás. *Galambos Gruber Ferenc.*

Gerlőtei Jenő: Az irodalomkutatás elvei a tudatos-eszményítő költés esetében. (Egyetemi magántanári próbaelőadás.) Debrecen, 1943. (Szerző.) 16 l.

Az a kérdés, amelyet a szerző e vékonyka füzetben felvet, csak látszólag szűken elhatárolt, valójában az irodalmi alkotások vizsgálójának egyik legsokrétűbb és legkényesebb problémája. Kissé általánosítva és tágan véve, tulajdonképp az élet és a művészi megalkotás viszonyáról, azaz a valóság és a költészet kapcsolatáról van itt szó. Minden költőnél ugyanis, de különösen a „doctus poeta“ típusú költőknél, önkéntelenül is felötlik a kérdés, hogy vajjon a valóság, a valóban átélt esemény, érzelem híven nyilatkozik-e meg a műben, vagy pedig az alkotó tudatában az indító gondolat a költői formák (ritmus, rím és egyéb kötöttségek) belső nyomására elszakad az ihlető valóságtól, és mintegy a költés törvényeinek engedelmessé válik, művészileg tökéletesen, de nem „őszinte“, sőt félrevezető tartalommal alakul költeménnyé. Bizonyos, hogy legtöbb esetben az irodalomkutató alig adhat erre határozott feleletet. Gerlőtei sem tud mást ajánlani, csak azt, hogy a kutató legyen óvatos és tapintatos, vizsgálódásaiban pedig elsősorban a művészi megnyilatkozást és ne a mögötte húzódo tárgy valóságát keresse. Mélyreható, de sokszor nehézkes stílusú fejtegetéseinek példáit főképp a francia irodalomból veszi, és különösen részletesen szól Paul Valéry önvallómácsszerű előadásáról. Kár azonban, hogy Kosztolányi Dezsőt nem említi, pedig neki erről — főképp arról, hogy a kötött forma akadályozója vagy lendítője-e a költőnek — jónéhány érdekes megjegyzése volt.

Bikácsi László.

Fábián István: Magyar diák verseskönyve. [Pécs], 1943. (Szukits.) 220 l.

Összesen 320 verset nyújt az a gondosan válogatott kötet, amelyből 45 ú. n. kötelező, tehát könyv nélkül tudni való. Ezek az I. részben osztályonként csoportosítva találhatók. Hozzájuk az újabb kutatások eredményeinek szemlélésével igen célszerű magyarázatokat fűz a szerző. A II. rész 185

verse nagy gonddal összeszedett verseket tartalmaz. — A bizonyára élenk kelendősegre szerttévé könyv újabb kiadásában ajánlatos volna legalább a nehezebbekhez egy-egy jegyzetet csatolni. Kívánatos volna Arany János valamely versének a VII. ill. VIII. o. anyagában helytadni, mert — úgy látszik — a tanuló a VI. o.-ban elbúcsúzik tőle. ry.

Simonffy Aladár: Ibrahim Mütefferika. Bp., 1944. (Vajna és Bokor.) 60 l, 2 tábla.

Különös, termékeny véletlenek. Egy fiatal svájci nemes Konstantinápolyba vetődik, mint az angol követség titkára. Itt megismerkedik Rákóczi rodostói magyar kíséretének egyik tagjával. Előbb csak rövid látogatásra megy Rodostóba, majd a száműzött fejedelem egyéniségének hatása alá kerül s maga is a Márvány-tenger melletti magyar udvartartás szolgálatába áll, amelyet Rákóczi haláláig nem hagy el. Ez a sokat utazott César de Saussure magyar kapcsolatainak rövid foglalata. Azután újabb véletlen. Másfélszáz évvel később egy Genfben tanuló magyar kálvinista papjelölt kezébe kerülnek Saussure iratai, aki sietve közli felfedezését Thaly Kálmánnal. A Saussure-kéziratok magyar vonatkozású részletei így látnak nyomtatásban is napvilágot. Az azután már nem is véletlen talán, hogy Saussure a konstantinápolyi utcákat róva, rábukkan az első török könyvnyomtató műhelyre és annak emlékét is megörökíti feljegyzéseiben. A műhely alapítója és tulajdonosa történetesen szintén magyar. Saussure elmondja, hogy a Thököly-féle felkelés idején hurcolták rablásba a törökök az erdélyi származású fiatal lelkészjelöltet. Magyar nevét eddig nem sikerült kideríteni: új hazájában az Ibrahim Mütefferika elnevezést tetto híressé, amelyet renegáttá válása után adtak neki, Ibrahim a szultán legközvetlenebb bizalmas szolgálatában tüntette ki magát. Egy időben Rákóczi mellé osztották be, mint tolmácsot. Szorgalmával és ügyességével szerzett összeköttetéseinek köszönhető, hogy megkapta az engedélyt nyomdájá felállítására, hogy kiadhatta az első Törökországban megjelent nyomtatott könyvet. 1729-től, a nyomda felállításától Ibrahim 1745-ben bekövetkezett haláláig műhelyében 17 könyv jelent meg. Legnagyobb részt történeti munkák; köztük Ibrahim saját művei és fordításai is. Nála készült az első francia nyelven írt török nyelvtan. A 17 mű 23 kötete összesen 12.500 példányban jelent meg. Simonffy Aladár Ibrahim-életrajza talán túlságosan sommás, túl rövid. Az élvezetes, könnyed előadásmód azonban komoly tárgyismeretet sejtet; erre mutat adatainak részletessége, könyvészeti tájékozottsága is. Kár, hogy ez a könyvkultúra világtörténetének fontos magyar fejezetét feldolgozó könyv csak német nyelven jelent meg. A kis kötet kiállítása figyelemreméltó. A háborús viszonyokból folyó szegényes lehetőségeket ezúttal legyőzte a hozzáértő ízés.

Dezsényi Béla.

Missuray-Krüg Lajos: Hany Istók, rábaközi regék hőse. Sopron. [1943.] Röttig. 38 [2] l., 1 t.

Jókai *Névtelen vár*-ának jelentéktelen, de mindnyájunk emlékében mégis nagyon megragadt alakja Hany Istók, a Fertő csodaszörnye. Azaz, hogy csak Jókai fantáziája torzította viziszörnyé, mert a valóságban nem volt más, mint valami úton-módon a hansági Éger-erdőben elkoborolt, vagy ott sorsára ha-

gyott, gyöngelméjú gyermek. Szerzőnknek mégsem volt könnyű ezt az egyszerű tényállást a rengeteg monda-, mese-, szóhadománytöredékből, hírlapokban, folyóiratokban, naptárakban, útleírásokban napvilágot látott cikkek garmadájából kihámozni. Akkora tömegét böngészte át a nehezen hozzáférhető adatoknak, hogy a forrásmunkák tárlháza kimerítettnek mondható. Am még fontosabb, hogy Missuray minden jogosan fölvehető kérdésre válaszolva, teljesen elosztatja a Hány Istók alakját körüllebegő homályt. Hivatkozva a kapuvári anyakönyv már 1858-ban közzétett adataira, tisztázza az 1749. évi márc. 17-én történt megkeresztelést. Ezek az adatok kétségtelenné teszik, hogy Hány Istók nem lehetett ember-állat korecsa; sőt bizonyos az is, hogy a vízi életmódhoz való alkalmazkodásnak külső bélyegei (halszem, pikkelyes bőr, úszóhártya) sem ütözködtek ki rajta. Minden „természetfölötti“ zománc lepattogzott tehát a Hanság reghőséről a szorgos utánjárás nyomán, mégis úgy érezzük, hogy Hány Istók a szerzőnek éppen ilyenén nyesegető munkája révén vált további irodalmi alkotások számára alkalmas anyaggá, mert így — hajlíthatóbb. Missuray eleven tollal, színesen megírt tanulmányát különösen a Hanság s a Fertő vidékén megforduló természetjáró fordíthatja hasznára, mert belőle a terület természeti viszonyainak vonzó és üde képe bontakozik ki.

Gabl István.